

Kahramanmaraş'ın Tarihi Coğrafyasına Bir Bakış

Fevziye EKER

Arş.Gör., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Arkeoloji Bölümü/ERZURUM

Öz: Türkiye'nin Akdeniz Bölgesinde yer alan ve tarihi 16 bin yıl öncesine uzanan Kahramanmaraş, bugüne kadar birçok farklı medeniyete ev sahipliği yapmıştır. İlkçağlardan beri Suriye, Mezopotamya ve İç Anadolu'yu birbirine bağlayan ticaret yollarının kavşak noktasında bulunmaktadır. Yapılan araştırmalarda tarih öncesi devirlere ait kültür izlerine sahip pek çok mağara ve höyüğe rastlanmıştır.

Bu çalışmada Kahramanmaraş'ın yeri ve önemi konusunda bilgiler verilmiştir. Arkeolojik veriler ışığında, başlangıcından Doğu Roma İmparatorluğu Dönemi'nin sonuna kadar tarihine değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arkeoloji, Kahramanmaraş, Tarih, Coğrafya.

The Overview on Historical Geography of Kahramanmaraş

Abstract: Kahramanmaras is located in the Mediterranean Region of Turkey and this region which has sixteen millenium history, has been hosted many different civilizations. This region has also a special location where at the crossroads of trade routes connecting Syria, Mesopotamia and Central Anatolia. The researches concerning the area have been proved the existence of many caves and mounds dated to prehistoric periods.

In this study, information about the role and importance of Kahramanmaras has been presented. Also using archaeological data in this regard its history from beginning to until the end of Eastern Roman Empire the time has been mentioned.

Key Words: Archaeology, Kahramanmaras, History, Geography

GİRİŞ

Kahramanmaraş'ın tarihi konusunda bugüne kadar yapılan çalışmalarda Tarih Öncesi Devirler konusundaki bilgilerin kısıtlı olması arkeolojik verilerin eksikliklerinden kaynaklanmaktadır. Son yıllarda yapılan kazı ve yüzey araştırmalarında elde edilen bilgiler bu eksikliğin giderilmesinde faydalı olmuştur.

Akdeniz Bölgesi'nin kuzeydoğu uç noktasında yer alan Kahramanmaraş'ın kuruluş yeri, deprem bölgesi olduğundan birkaç kez değişmiştir (Atalay, 2008:

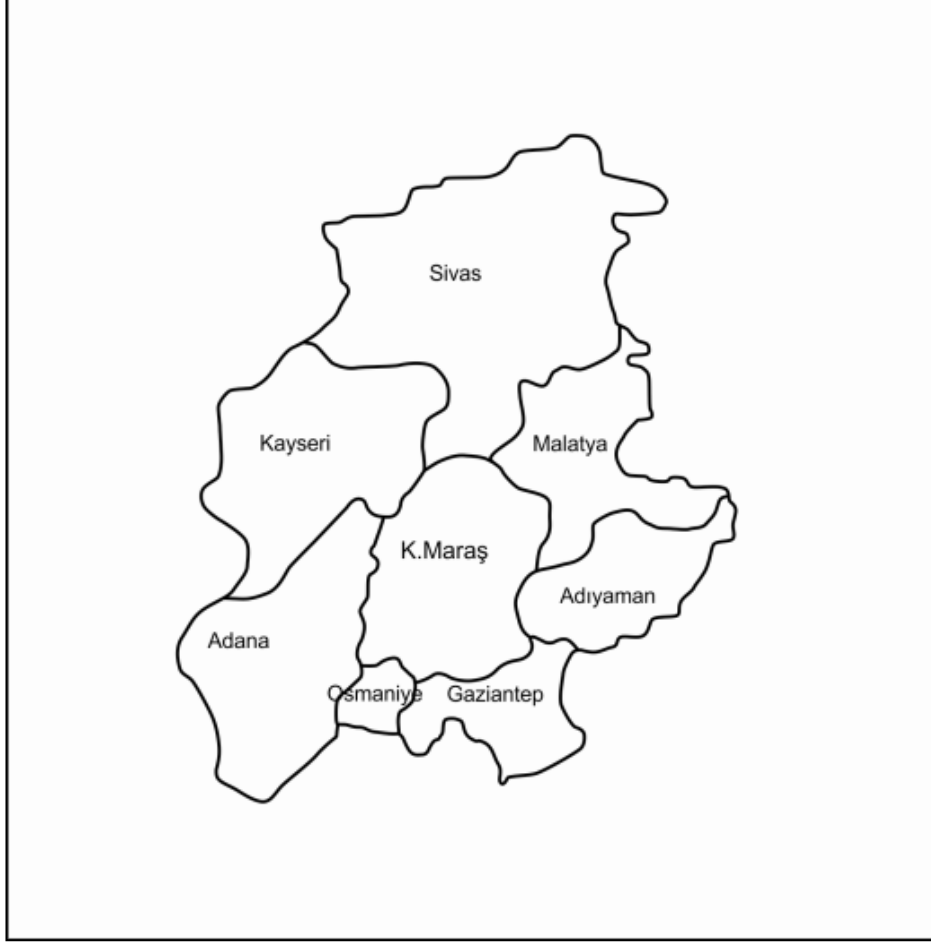
19; Gökhan ve Kaya, 2008: 16). İlk kurulduğu yer bugünkü şehrin 20 km. güneyinde Erkenez Çayı Vadisindeki Elmalar Köyü-Hilmi Höyük civarındayken, Roma döneminde Karasu Çayının kenarında, Dulkadiroğulları Beyliği döneminde ise bugünkü yerinde, Ahır Dağlarının eteklerinde kurulmuştur (Arınç, 2011: 176; Atalay, 2008: 19). Akdeniz Bölgesi'nde olmasına rağmen Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi coğrafyasına da dâhil olmuştur. Bölge bu özelliğiyle Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Akdeniz bölgelerinin birleştiği noktada stratejik bir öneme sahiptir. Coğrafi konumu anayolların buradan geçmesini sağlamış, bu durum şehrin ekonomisini de olumlu yönde etkilemiştir (Koç, 2009: 312; Okumuş, 2009:9; Konyar, 2007: 91; Bu konuda bana yardımcı olan Yrd.Doç.Dr. Emin Toroğluna teşekkür ederim). Kahramanmaraş'ın batısında Amanos, doğusunda Kurt ve Kartal, kuzeyinde Ahır dağları yer almaktadır. Güneyde Kuzey Suriye'den başlayan, Amik Ovası ve İslâhiye Ovası ile devam eden alanın en kuzeyinde bulunan kent (Koç, 2009: 320; Konyar, 2008: 60), doğudan Malatya, Adıyaman ve Gaziantep, güneyden yine Gaziantep, Osmaniye ve Adana, batıdan Adana ve Kayseri, kuzeyden ise Sivas illeri ile çevrilidir.

Kahramanmaraş, farklı coğrafyaların birleşim noktası olduğundan, çeşitli kültür bölgeleri ve etkileşim alanlarının bulunduğu bir ilimizdir. Örneğin kuzeydeki Elbistan, Göksun ve Afşin ovaları ortalama 1000-1200 m. yüksekliktedir. Bu bölgeler coğrafi yapıları bakımından Orta Anadolu ile Doğu Anadolu bölgesiyle aynı coğrafi özelliklere sahiptir ve aynı etkileşim kültürel açıdan da görülmektedir. Güneyindeki Kahramanmaraş, Pazarcık ve Türkoğlu ovaları ise daha çok Doğu Akdeniz bölgesinin özelliklerini yansıtmaktadır (Konyar, 2008:130).

Maraş'ın kuzeybatısında Kültepe-Kaniş, batısında Kadirli-Karatepe, güneybatısında İslahiye-Yesemek, güneydoğusunda Gaziantep-Zeugma, Kargamış, Adıyaman-Samsat, Nemrut ve doğusunda Malatya-Aslantepe gibi önemli arkeolojik yerleşmeler vardır. Önemli arkeolojik kalıntılar veren merkezlerle çevrilen kent belirtilen yerlerin ortasında ticari ve askeri yolların geçtiği kavşakta yer almaktadır. Bu merkezlerin birbirleriyle ve Mezopotamya medeniyetlerini oluşturan devletlerin Anadolu ile olan ilişkileri Maraş üzerinden sağlanıyordu. Kahramanmaraş'ın bu coğrafi özellikleri kültürel birikiminin şekillenmesinde de önemli bir rol oynamıştır (Koç, 2009: 311).

Maraş isminin kökenini araştırdığımızda; Maraj (Atalay, 2008: 17; Eyicil, 2009:3), Marqas (Alparslan, 2011: 375), Marasion (Ramsay, 1960:309), Markaji (Ramsay, 1960:309), Marasin (Umar, 1993:546), Marassa (Ünal, 2003: 56), Mer'aş (Atalay, 2008: 17) ve Germanikeia (Bu adın orijinali Latince'dir ve Caesarea Germanicia'dır. O.Tekin, 2011:173 ve Ersoy, 2011: 185) gibi değişik

şekillerde kullanımı karşımıza çıkmaktadır (Bilgiç, 1946: 411; Gökhan ve Kaya,

Şekil 1. Kahramanmaraş İl sınırları. (Çizen. Arkeolog Kasım EKER)

2008: 11; Gökhan, 2011:19). Kentin adının geçtiği ilk yazılı belge MÖ 858 yılına ait, Gurgum Kralı Mutalli'nin Asur Kralı III. Salamanasar'a (MÖ 859-824) haraç ödediğinden bahseden Asur yazılı kaynaklarıdır. Bu kaynaklara göre, bazen bir kent, bazen de bir bölge adı olarak kullanılan Gurgum, Maraş kentinin bulunduğu bölgedir (Konyar, 2008: 61; Zoroğlu, 2005: 303). Gürkan Gökçek, "Kahramanmaraş'ta Bulunmuş İki Yeni Asurca Tablet" adlı yayınında Maraş merkezde bulunan tabletlerin birinde MAR-BAN (qašti) adına rastlamıştır. Bu isme ilk kez bu tabletlerde rastlanmış ve Maraş adının

EKER: Kahramanmaraş'ın Tarihi Coğrafyasına Bir Bakış

“Marqaştı” şeklinde ifade edildiği netleşmiştir (Yıldırım, 2010:119; Gökçek, 2005: 49).

Yapılan araştırmalarda tarih öncesi devirlerde de Maraş bölgesinin iki kısma ayrıldığı ifade edilir. Maraş merkez, Pazarcık ve Türkoğlu'ndan oluşan güney kısım ve Elbistan, Afşin ile Göksun ilçelerinin bulunduğu kuzey kısımdır (Konyar, 2010:130). Her iki bölge de kendine has kültürel özellikler taşımaktadır. Örneğin yapılan araştırmalarda, bölgenin kuzeydeki merkezlerde İlk Tunç Çağı Karaz çanak çömleği ve Hitit çanak çömleğine rastlanmışken, güneyinde bunların olmaması ve burada Mezopotamya kültürünün yaygın olması bunu doğrulamaktadır (Konyar, 2008: 131).

Binlerce yıllık tarihi geçmişi olan Maraş, prehistorya ve yakın tarih için önemli bölgelerimiz arasındadır. Tarih öncesi devirlere ait kültür izlerinin yer aldığı pek çok mağara ve höyüğe rastlanmıştır.

Şekil 2. Kahramanmaraş Höyükleri (Konyar, “Kahramanmaraş Yüzey Araştırması 2007” 26.Kazı Sonuçları 2.Cilt, Harita:1)

Prehistorik dönemi yansıtan önemli buluntular Maraş-Göksun yolu üzerinde bulunan Döngel Köyü'ndeki mağaralardan Direkli Mağarası'nda ortaya çıkarılmıştır (Kılıç Kökten, 1960: 45).

Fotoğraf 1. Maraş Göksun yolu üzerinde bulunan Döngel Köyü' ndeki Direkli Mağarası

1958 yılında Prof. Dr. İ. Kılıç Kökten tarafından bulunan mağarada 1959 yılında bir açmada çıkarılan çakmaktaşı ve kemikten yapılmış deliciler, kazıyıcılar, çekiç ve çakı olarak kullanılan araçlar ve hayvan kabukları, burada yerleşimin Üst Paleolitik Çağda başladığını; Neolitik, Kalkolitik ve Eski Tunç çağlarında da sürdüğünü göstermiştir (Kılıç Kökten, 1960: 42; Erek, 2008: 323). Aynı alanda 2007 yılında Yrd. Doç. Dr. Cevdet Merih Erek başkanlığında yapılan ve hala devam eden kazılarda mağaranın 7. Arkeolojik seviyesinde ortaya çıkarılan pişmiş toprak kadın figürini kentin tarihini gösteren en önemli bulgulardan biri olmuştur (Erek, 2011:110).

Fotoğraf 2. Direkli Mağarası Üst Paleolitik Buluntuları.

Fotoğraf 3. Direkli mağarası Pişmiş Toprak Kadın Figürini

Yapılan çalışmalara göre mağara MÖ 10730 - MS 1370 yılları arasında kullanım görmüştür. Yine 1995 yılından bu yana Stuart Campbell'in araştırma yaptığı, Maraş-Narlı ilçesinin güneybatısındaki Domuztepe Höyüğü'nde MÖ 7000-4000 yıllarına kadar inen buluntular ele geçirilmiştir. Bu buluntular arasında Halaf kültürünü (Halaf Kültürü, Kuzey Mezopotamya'nın Çanak Çömleli Neolitik Çağ'ında ortaya çıkan bir tarihöncesi kültürdür. Bugünkü Kuzey Irak ile Suriye'nin tümünü kapsayacak kadar yaygınlaşan ve Akdeniz kıyısından Orta Zagroslara kadar etkisi görülen MÖ 6000 civarı ile MÖ 5400 dönem boyunca gelişmiş bir kültürdür. Roaf 1996 : 48, 49) yansıtan bulgulara da rastlanmıştır (Campbell, 2011:119). Halaf dönemi boyunca yerleşilen Domuztepe höyüğün güneyindeki birkaç mezar ve belirli bir alanda yoğunlaşan yapı kalıntılarında Geç Roma döneminde de kullanım gördüğü anlaşılmaktadır (Gökhan, 2008:19; Gürdil, 2011: 107; Gökhan, 2011: 52). MÖ 2000-1200 yılları arasında Anadolu'da hâkimiyet kuran Hititlerin Maraş bölgesine egemen olduklarını Asur kaynaklarından ve bu bölgede bulunan bazıları yazıtlı heykel, stel ve kabartmalardan anlamaktayız (Gökhan, 2009: 4). Maraş, Asur Ticari Kolonileri Çağı'nda bu dönemin Anadolu'daki merkezi olan Kültepe-Kaniş ve Asurluların merkezi olan Nineve arasında bulunmaktaydı (Gökhan, 2008: 24; Gökhan, 2011: 55).

Fotoğraf 4. Domuztepe, Halaf Kültürünü Yansıtan Kaplar

Fotoğraf 4. Domuztepe, Halaf Dönemi Baskı Mühürler

Asur kaynaklarında Maraş bölgesinden bahseden ilk belge II. Asurnasirpal (MÖ 883-859) dönemine tarihlenen ve Kahramanmaraş-Pazarcık ilçesinin 7 km güneyindeki Kızıkapanlı Köyü'nde bulunmuş Asur çivi yazılı sınır taşıdır.

Fotoğraf 6. Kahramanmaraş-Pazarcık Asur çivi yazılı sınır taşı.

Fotoğraf 7. Hitit Dönemi Maraş Stelleri

EKER:Kahramanmaraş'ın Tarihi Coğrafyasına Bir Bakış

İçeriği bakımından önemli olan sınır taşı Asur Kralı III. Adad-nirari (MÖ 810-783) dönemine aittir ve Kahramanmaraş Müzesi'nde sergilenmektedir (Donbaz, 1990: 4-24; Konyar, 2010:125). Bölgenin Demir Çağı'nı aydınlatacak en güzel buluntular ise kaçak kazılar sonucunda ortaya çıkmış heykeller, kabartmalar ve mezar stelleridir. Bunlardan en önemlisi Gurgum krallarının soy ağacını veren, Maraş kalesinde bulunmuş, günümüzde İstanbul Arkeoloji Müzesi-Eski Şark Eserleri Müzesi'nde sergilenen ve MÖ 9.yüzyıla tarihlenen yazıtlı Maraş-Kapı Aslanı'dır (Hawkins, 2000:261).

Resim 8. Üzerinde hiyeroglif yazı ile Maraş Krallarının soy ağacını gösteren Maraş Aslanı.

Ayrıca Elbistan-Karahöyük'ün Demir Çağı tabakalarında ve Türkoğlu-Sivrimine Höyüğü'nde çanak-çömlek parçalarına rastlanmıştır (Konyar, 2011:138; Özgüç, 1949: 228). Yine Asur krallarından III. Tiglath- Pileser (MÖ 744-727) zamanında başlayıp II. Sargon zamanına (MÖ 721-705) kadar süren ve kralların her yıl Anadolu'ya yaptığı seferleri anlatan yıllıklardan oluşan kaynaklarda Gurgum kentinden bahsedilmiştir. MÖ 711 yılında Asur kralı II.Sargon zamanında Gurgum bir Asur şehri haline gelmiş ve ticaret yolları üzerinde olmasından dolayı bu dönemde de önemini korumuştur (Atalay, 2008: 59; Erzen, 2010: 123; Zoroğlu, 2005: 305).

Bölgedeki 200 yıldan fazla süren Asur egemenliğinden sonra Kahramanmaraş ve civarı Perslerin egemenliği altına girmiştir. Pers İmparatoru

Kyros (MÖ 559-529) İran-Hamadan'ı MÖ 550'lerde alarak İran'da Pers İmparatorluğunu kurdu. Sonrasında Anadolu'yu istila etmeye başlayan Kyros Lydia ve diğer Anadolu kentleri ile Maraş'ı da ele geçirmiştir (Tekin, 2010:157; Eyicil, 2009:5). I.Darius döneminde Anadolu'da ele geçirilen kentler idari bölümlere ayrılmış, Maraş'ta Kapadokya Satraplığı'na bağlanmıştır (Eyicil, 2009: 5).

MÖ 334 yılında Çanakkale Boğazı'ndan Anadolu'ya giren İskender'in yaptığı Doğu seferi sırasında Külek Boğazı'nı aştıktan sonra, MÖ 333 yılında İssos savaşından önce Maraş'ı fethettiği düşünülmektedir. MÖ 323 yılında İskender'in ölümüyle birlikte Maraş şehri İskender'in komutanlarından Seleukos Nikator'a verilmiştir (Tekin, 2011: 158).

Fotoğraf 9. Roma İmparatoru Commodus Döneminde (MS 177-192) Germanikeia'da Basılmış Sikke

Fotoğraf 10. Germanikeia Antik Kenti Roma Villası Taban Mozağından Bir Parça

EKER:Kahramanmaraş'ın Tarihi Coğrafyasına Bir Bakış

MÖ 192 yılında Romalılar, Anadolu'ya gelerek Batı ve İç Anadolu'yu egemenlikleri altına almışlardır. Bu dönemde de Maraş stratejik konumundan dolayı önemini korumuştur. İnan'dan Göksun'a inen bir yoldan Maraş'a ulaşır oradan Suriye'ye geçiş sağlanıyordu. Yine Afşin ve Elbistan üzerinden Malatya ve Samsat'a geçilebilmekteydi (Ramsay, 2008: 24; Gökhan, 2011: 31). MÖ 64 yılında Antakya'nın Romalılar tarafından alınmasıyla birlikte Maraş Romalıların eline geçmiştir. Bu dönemde oldukça gelişen Maraş, Kayseri-Göksun yolu üzerinden Orta Anadolu'yu Suriye'ye bağladığı için önemli bir ticaret merkezi durumundaydı. Roma Dönemi'nde resmi adı Gaius Julius Casear Augustus Germanicus olan İmparator Caligula'nın (MS 37-41) onuruna kente "Germanikeia" adı verilmiştir (Ersoy, 2010: 97; Eyicil, 2009: 5; Gökhan, 2011: 22; Başka bir görüşe göre, I. Antiochos'un Maraş'a kendi ismini verdiğidir. Buna göre Maraş Antiokheia olarak anılmış ve diğer Antakya'dan ayrılması için Toroslardaki Antiokheia anlamında "Antiokheia Pros Tauro" denmiştir). Germanikeia'da basılmış sikkeler üzerinde de kentin adları olan Kaisareia ve Germanikeia'ya rastlanmaktadır (Tekin, 2010: 158)

2007 yılında kaçak kazılarla bir parçası bulunan ve 2009 yılında Kahramanmaraş Müzesi'nin yaptığı Germanikeia Antik Kenti Yamaç Villaları kazısında ortaya çıkarılan ve MS 4-5. yüzyıllara tarihlenen mozaikler de dönemin sosyal ve ekolojik yapısı ile mimarisi hakkında bilgi vermektedir. Kahramanmaraş Müzesi'nde sergilenen birçok eser de Maraş'ın Roma Dönemi konusunda bilgi vermektedir.

Fotoğraf 11. Roma İmparatorluk Dönemi, Cam Bardak (Kahramanmaraş Müzesi)

Fotoğraf 12. Roma İmparatorluk Dönemi Asklepios Heykeli

Roma İmparatorluğu'nun MS 395 yılında doğu ve batı olarak ikiye ayrılmasının ardından Doğu Roma İmparatorluğu sınırları içinde kalan Maraş önemini korumuş ve Germanicia (Mango, 2007: 111; Acara, 2010: 213; Honigmann, 1997: 312) olarak anılmaya devam edilmiştir. Ramsay, bu dönemde kentin Marasion ve Marasin olarak anıldığından ve bu isimlerin yerli halk tarafından kullanılıp zamanla resmi isim olan Germanicia'nın üstün geldiğinden bahsetmektedir (Ramsay, 1960: 309). Doğu Roma İmparatoru III. Leon'un (MS 717-741) Maraş doğumlu olmasından dolayı kente "Krallar Şehri" adı da verilmiştir (Eyicil, 2009: 6; Acara, 2010: 213; Gökhan ve Kaya, 2008: 63). Bu dönemde Maraş'ın Afşin, Göksun ve Elbistan ilçelerini kapsayan bölge önemli bir alanı oluşturmaktadır. Göksun ve çevresinde Bu döneme ait kilise ve manastır kalıntılarına rastlamak mümkündür. Maraş'ın en önemli merkezlerinden biri olan Afşin'de T. Özgüç ve İ. Kılıç Kökten araştırmalar yapmış, Ashabü'l-Kehf (Yedi Uyurlar) mağarası ve burada bulunan eserleri incelemişlerdir (Özgüç, 1948:227; Kılıç Kökten, 1960: 44). Afşin ilçesinde Hristiyanlarca aziz olarak kabul edilen mağaradan dolayı burada bir kilise inşa edilmiştir. Yine Kahramanmaraş Müzesi'nde bulunan birçok eser Doğu Roma İmparatorluğu konusunda bizi aydınlatmaktadır.

Fotoğraf 14. Bizans Dönemi, Haç

Fotoğraf 15. Bizans Dönemi mezar Stelleri

(Resim 3-10,12,13,14 Dağların Gazeli Maraş kitabından alınmıştır).

Sonuç olarak yapılan araştırmalarda Maraş bölgesinde birçok yerleşim merkezine rastlanmıştır. Elimizdeki veriler Anadolu'da yazının kullanılmaya başlanmasıyla birlikte Asur ve Hititlere ait yazıtlarda Maraş'ın adından bahsedilmektedir. Bu yazıtlardan Maraş bölgesinin pek çok medeniyete beşiklik ettiği anlaşılmaktadır. Çeşitli dönemlerde bölgeye birçok devlet hâkim olmuştur. Yapılan yüzey araştırmaları ve kazılarda ele geçirilen buluntulara baktığımızda, Maraş'ın Prehistorik dönemden beri çok önemli bir yerleşim yeri olduğu anlaşılmaktadır. Bölgede yapılmaya devam eden araştırmalar, kazılar ve diğer bilimsel incelemeler kentin tarihine daha çok ışık tutacaktır.

KAYNAKLAR

Kitaplar ve Makaleler

- Acara, Meryem(2010), "Bizans Dönemi'nde Maraş" **Dağların Gazeli Maraş**, ss. 213-232.
- Alparslan Metin (2011), " Gurgum Krallığı" **Tarih ncesinden Demir ağına Anadolu'nun Arkeoloji Atlası zel Koleksiyon**, ss. 375-377.
- Arınç, Kenan (2011), **Doğal, İktisadi, Sosyal ve Siyasal Yönleriyle Türkiye'nin Kıyı Bölgeleri**, Erzurum.
- Atalay, Besim (2008), **Maraş Tarihi ve Coğrafyası**, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş.
- Bilgi, Emin (1946), "Anadolu'nun İlk Yazılı Kaynaklarındaki Yer Adları ve Yerlerin Tayini zerine İncelemeler" **Belleten**, Cilt.10, Sayı.39, ss. 382-423.
- Brown, John G.H (1967), "Prehistoric Pottery from the Antitaurus", **Anatolian Studies** 17, ss. 123-64.
- Campbell, Stuart (2010), "anakları,Mühürleri, lm çukuru'yla Domuztepe" **Dağların Gazeli Maraş**, ss. 113-124.
- Donbaz, Veysel (1990), "Two Neo-Assyrian Stelae in the Antakya and Kahramanmaraş Museums" **ARRIM (Annual Review of the Royal Inscriptions of Mesopotamia Project)** 8, ss. 4-24.
- Erek, Cevdet Merih (2008), " 2007 yılı Direkli Mağarası Kazıları" **30. Kazı Sonuçları Toplantısı** Cilt.1, ss. 323-346.
- Erek, Cevdet Merih(2010), "Kahramanmaraş Paleolitik Prehistoryası" **Dağların Gazeli Maraş**, ss. 97-112
- Ersoy, Ayşe (2010), "Mozaiklerle Adım Adım Kayıp Kent Germanikeia'ya..." **Dağların Gazeli Maraş**, 2010, ss. 185-212.

- Ersoy, Ayşe (2011), “Kahramanmaraş, Merkez,Germanicia Antik Kenti Mozaikli Alan2009-2010 Yılı Kurtarma Kazısı” **20. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu**, ss. 97-116.
- Erzen, Afif (1992), **Doğu Anadolu ve Urartular**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Eyicil, Ahmet (2009), **Makaleler**, Kahramanmaraş.
- Gökçek L.Gürkan (2005), “Kahramanmaraş’ta Bulunmuş İki Yeni Asurca Tablet”, **Anadolu Arşivleri**, ss. 47-58.
- Gökhan, İlyas (2008), “İlkçağ’da Maraş” **Maraş Tarihi ve Sanatı Üzerine**,1-35.
- Gökhan, İlyas (2011), **Başlangıçtan Kurtuluş Harbine Kadar: Maraş Tarihi**, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş.
- Gökhan, İlyas ve Kaya, Selim (2008), **İlk Çağdan Dulkadirililere Kadar Maraş**, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş.
- Gürdil, Bekir (2011), “Kahramanmaraş-Domuztepe” **Tarih Öncesinden Demir Çağı’na Anadolu’nun Arkeoloji Atlası**, ss. 107-110.
- Grousset, Rene (2005), **Başlangıçtan 1071’e kadar Ermenilerin Tarihi**, Çev. Sosi Dolanoğlu, Aras Yayınları, İstanbul.
- Hawkins, John David (2000), **Corpus of Hieroglyphic Luwian İnscriptions, İnscriptions os Iron Age**, Volume 1 Berlin.
- Honigmann, Ernest (1997), “Maraş” maddesi, **MEB İslam Ansiklopedisi**, Cilt 7, ss. 312-315.
- Kahramanmaraş Müzesi Mine Hüyük Raporu 2008, Kahramanmaraş Müzesi Arşivi.
- Kılıç Kökten, İsmail (1960), “Maraş Vilayetinde Tarihten Dip Tarihe Gidiş” **Türk Arkeoloji Dergisi** Sayı: X-1, ss. 42-60.
- Koç, Kemalettin (2009), “Tarih Boyunca Maraş Şehri’nin Gelişmesini Etkileyen Faktörler” **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı.21, ss. 311-326.
- Konyar, Erkan (2007), “Kizzuvatna’nın Doğu Sınırları:Adana, Osmaniye ve Kahramanmaraş Höyükleri’nde 2006 Yılı Araştırmaları” **Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri**, ss. 86-92.
- Konyar, Erkan (2008), “Kahramanmaraş Yüzey Araştırması 2007” **Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri**, ss. 130-138.
- Konyar, Erkan (2008), “MÖ I. Bin Yılda Kahramanmaraş Gurgum Krallığı” **Toplumsal Tarih**, Sayı:180, ss. 60-66.
- Konyar, Erkan (2009), Kahramanmaraş Yüzey Araştırması 2008” **Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri**, ss. 138-142.
- Konyar, Erkan (2010), “İlk Tunç Çağı’ndan Orta Demir Çağı’na Kahramanmaraş” **Dağların Gazeli Maraş**, ss.125-157.

EKER:Kahramanmaraş'ın Tarihi Coğrafyasına Bir Bakış

- Mango, Cyril (2007), **Bizans Yeni Roma İmparatorluğu**, Çev. Gül Ç. Güven, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Okumuş, Ejder (2009), “Evliya Çelebi'nin Gözüyle Kahramanmaraş” **Seyahatnâme, Şehir Tarihi Ve Coğrafya Kitaplarına Göre Maraş**, ss. 9-54.
- Özgüç, Tahsin (1948), “Elbistan Ovasındaki Tetkik Gezileri ve Karahöyük Kazısı” **Bellekten** XII/45, ss. 226-232.
- Özgüç, Tahsin (1949), **Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Karahöyük Harfiyat Raporu** Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Ramsay, William M (1960), Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası, Çev. Mihri Pektaş, ss. 309,345.
- Tekin, Oğuz (2010), “Pers İmparatorluğu'ndan Türk-İslam Egemenliğine Kahramanmaraş'ta Tarih,Kültür ve Para” **Dağların Gazeli Maraş**, ss. 157-183.
- Umar, Bilge (1993), **Türkiye'deki Tarihsel Adlar**, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Ünal, Ahmet (2003), **Hititler Devrinde Anadolu II**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Yıldırım, Nurgül (2010), “Anadolu'da Bulunan Yeni Asurca Belgeler” **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt.29, Sayı.48, ss. 119-135.
- Zoroğlu, Kamil Levent (2005), “Kahramanmaraş'ın İlk Çağdaki Yeri ve Önemi” **I. Kahramanmaraş Sempozyumu Bildirileri**, Cilt. I ss. 303-307